

SKILDA VÄRLDAR? FÖRSVARET, POLITIKERNA OCH SVENSKARNA

KARL YDÉN¹ OCH JOAKIM BERNDTSSON

På långfredagsnatten den 29 mars 2013 övade ryska bombplan anfall mot mål i Stockholmsregionen och södra Sverige utan att något svenskt jaktflyg gick upp för att möta dem. Uppmärksamheten efter Svenska Dagbladets rapportering om händelsen (Holmström, 2013) initierade en bredare debatt om det svenska försvaret, en debatt som engagerade även personer utanför bloggaren “Wisemans” försvarsintresserade läsekrets.¹ Under den pågående Ukrainakonflikten har försvarsdebatten intensifierats ytterligare. I SVT:s *Agendas* partiledardebatt² inleder försvaret utfrågningen och även titeln på försvarsberedningens rapport vittnar om att något har hänt i försvarspolitik: *Försvaret av Sverige – Starkare försvar för en osäker tid* (Försvarsdepartementet, 2014). Flera av de säkerhetspolitiska antaganden som legat till grund för Europeiska länders försvarspolitik det senaste dryga decenniet kommer sannolikt att bli föremål för ny granskning. Samtidigt har aldrig så få svenskar som idag berörts av försvarets verksamhet. Förhållandet mellan svenskarna och försvaret har i grunden förändrats genom att värnplikt har avskaffats (i fredstid) och ersatts av ett yrkesförsvaret. En mer än halvsekel lång relation mellan Sveriges befolkning och dess försvar håller därmed på att långsamt upplösas.

Relationerna mellan regeringen och försvaret har framstått som ansträngda under en stor del av 2000-talet, med organisatoriska förändringar och styrningar av försvaret av ett slag som varit sällsynta i modern tid. Försvarssektorn kom att påverkas av nyliberala idéer ett decennium senare än exempelvis sjukvården och skolan (Ydén & Hasselbladh, 2010). Nyliberaler är generellt skeptiska till staten och offentliga utgifter och de betraktar försvaret som ett politikområde bland andra. Nyliberaler föredrar marknadsmodeller för att organisera samhället och försvaret utgör inget undantag. Värnplikt ses som ett ingrepp i individens frihet och som *ineffektiv*: tillväxten hämmas när värnpliktigas inträde på arbetsmarknaden fördröjs (Norberg, 2014). Många svenska officerare, normalt en pålitligt borgerlig väljargrupp, har sannolikt förvånats över hur nya de Nya Moderaterna faktiskt har visat sig vara när det gäller försvarspolitik.

I Sverige är analyser av civil-militära relationer ovanliga, men de berör viktiga och grundläggande frågor om bl a demokratiskt inflytande i försvaret, om förtroendet mellan politiker och militär, om militärers syn på civila och om försvarets legitimitet i samhället. Enligt Schiff (2009) karaktäriseras fungerande civil-militära relationer av överensstämmelse mellan hur inte bara militärer och politiker, utan

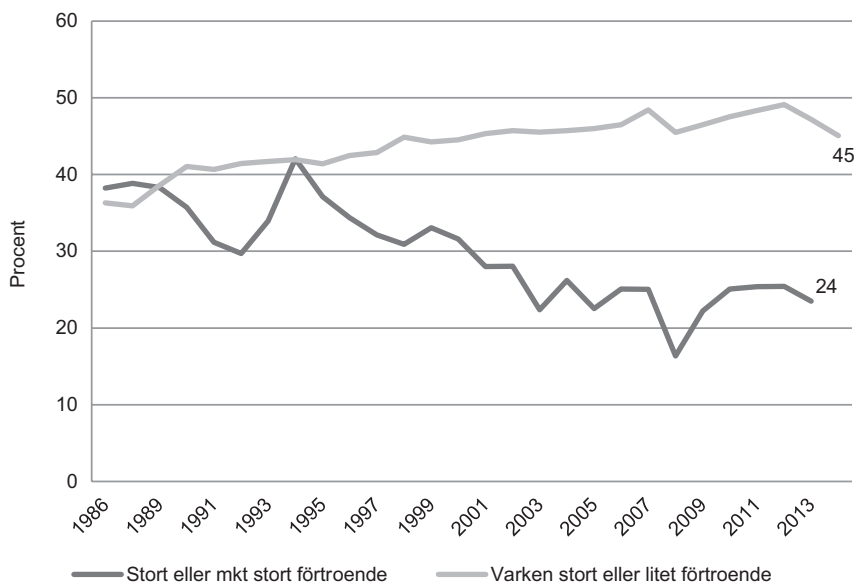
även medborgarna, ser på försvarets uppdrag, officerskåren, sätten att rekrytera soldater m m. Schiff understyker medborgarnas betydelse: hur befolkningen uppfattar försvaret är viktigt eftersom den är central för legitimiteten både hos den politiska ledningen och hos försvaret. Demokratiska länders försvarsmakter är våldsinstrument men också samhällsorganisationer, beroende av befolkningens och de folkvaldas förtroende. Försvaret rekryteras ur, och finansieras av, samhället. Försvaret är ytterst ett politiskt instrument, vilket ger politikerna ”rätten att ha fel” (Feaver, 2011). Denna utgångspunkt utgör ett fundament i demokratiers civil-militära relationer.

Det här kapitlet synar svenska medborgares uppfattningar om det försvar som formats under 2000-talet. På många sätt skiljer sig detta nya försvar från det försvar de flesta svenskar lärt känna. Hur ser svenskarna på sitt försvar, på uppdraget i Afghanistan och på de svenska dödsfall det inneburit? Har opinionen blivit mer negativ till internationella insatser och hur ser man på de svenskar som deltagit i sådana insatser? Finns det en opinion för att öka försvarsutgifterna, har förtroendet för försvaret ökat efter insatserna i Afghanistan och Libyen, och hur ser svenskarna på att återinföra värnplikten?

Ett tillgängligt, användbart försvar... eller snarare en systemkollaps?

Regeringens beskrivning av försvaret som allt mer modernt, välutrustat och tillgängligt kontrasterar med kritikernas påståenden om försvarspolitiskt haveri och systemkollaps. Verkar då svenskarnas förtroende för försvaret ha påverkats i negativ riktning under det senaste året? Svaret blir ”ja, i någon mån”, för förändringen från förgående år är relativt liten. I årets nationella SOM-undersökning håller den negativa långtidstrenden för försvaret i sig jämfört med förtroendebalansen under 1980- och 1990-talet. Försvarets förtroendebalans är -7, att jämföra med -1 i 2012 års undersökning³. En försiktigt uppåtgående korttidstrend från bottennoteringen 2008 (-22) har därmed brutits. Svenskarnas förtroende för försvaret ligger fortsatt kvar på en klart lägre nivå än förtroendet för exempelvis polisen eller domstolarna (se Sören Holmbergs och Lennart Weibulls kapitel om institutionsförtroende i denna volym).

En annan indikation angående förtroendet för försvaret erhålls genom att studera den största andelen svarande – den som svarar ”varken stort eller litet förtroende”. Enligt Holmberg & Weibull (2013) indikerar detta svar i många fall att den svarande inte upplever sig vara tillräckligt insatt i verksamheten för att ha en åsikt. Svaret indikerar då okunskap eller ett ointresse för försvaret, eftersom intresserade och initierade människor tenderar att oftare uttrycka antingen positiva eller negativa åsikter. Som Figur 1 visar har andelen som varken har stort eller litet förtroende för försvaret ökat sedan det kalla krigets slut 1989-90.

Figur 1 Förändringar i förtroende för försvaret 1986-2013 (procent)

Kommentar: Figuren visar förändringar i andelen som angett "stort" eller "mycket stort förtroende" för försvaret 1986-2013 respektive förändringar i andelen som svarat "varken stort eller litet förtroende" i SOM-insitutets mätningar. Andelen som svarat "litet" eller "mycket litet" förtroende är 31 procent. Frågan lyder: Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? Antalet svarande för 2013 års undersökning är 4 815.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2013.

Förtroendebegreppet är komplext och inrymmer både uppfattningar om hur viktig en institution är och om hur väl den fungerar. Holmberg & Weibull (2013) menar att förtroende är nära knutet till den svarandes *förväntningar* på institutionen, ett *troende i för-väg*. Synen på institutionens *förmåga* att utföra sin uppgift är härvid central, liksom tro på att uppgiften utförs på ett *korrekt/rättvist* sätt och med *medmänsklighet/empati*. Vidare gynnas förtroende av *öppenhet/transparens* och *värdegemenskap*, där även *närhet* tänks bidra till att skapa ökat förtroende.

Efter andra världskriget demokratiserades försvaret och rustades, i bred politisk enighet, upp och blev en integrerad del i det svenska folkhemsbygget. Värnplikten skapade en djupgående relation mellan befolkningen och försvaret. Varje år slussades tiotusentals värnpliktiga tillbaka till det civila, där de hamnade överallt i samhällets olika organisationer. Politiska karriärer inleddes med förtroendeuppdrag i Värnpliktsrådet, arbetsledare på Volvo och SKF var inte sällan gruppchefer i armén, och bland exempelvis lärare, banktjänstemän och egna företagare fanns skyttesoldater, båtförare, fallskärmsjägare och reservofficerare. Värnplikten blev

en gemensam referenspunkt och sågs som en lagom påfrestande förberedelse för arbetslivets krav. Försvarets lärobok *Chefen & ledarskapet* var inte mer inriktad mot våld och förstörelse än att den i oförändrat skick kunde publiceras som civil managementlitteratur. Försvarets många regementen och baser var viktiga arbets- och uppdragsgivare på många orter. De kvinnor som inte själva hade kontakt med försvaret fick ändå ofta en indirekt relation genom de bröder, söner, pappor, män eller pojkvänner som omfattades av värnplikten.

Den vardagliga kontaktytan mellan befolkningen och försvaret är idag, som påpekats, långt mindre än under värnpliktseran. För svenskar över 40 år är det sannolikt svårt att inse riktigt hur mycket mindre. Några få procent av varje årskull ungdomar utbildas militärt idag. Svenska officerstudenter läser vid ett eget lärosäte, utan civila studiekamrater.⁴ Allt färre svenskar har egen erfarenhet av försvaret, är släkt med, eller känner, någon som arbetar där. De flesta regementen och baser är nedlagda. Ord som "lumparhistorier" och "repmanad" blir alltmer meningslösa. Huvuddelen av svenskarnas intryck av försvaret kommer idag via massmedia i form av byråproducerade annonskampanjer (*Vad håller du på med?*) och reklamfilmer. Försvaret konkurrerar idag om främst ungas uppmärksamhet på samma villkor och platser (fysiska och virtuella) som kommersiella aktörer som säljer exempelvis läskedrycker, mobilabonnemang eller löparskor. Hur dessa förändringar på sikt påverkar svenskarnas attityder till försvaret, dess personal och dess uppgifter får framtida SOM-undersökningar utvisa. Ett tema inom studier av civil-militära relationer är risken för militär social isolering, en risk som anses öka i och med övergång till yrkesförsvaret.

Intressant nog är det uttryckta förtroendet för försvaret, liksom förra året, markant större bland de unga (16-29 år) än i de generationer som omfattades av värnplikt. Unga uttrycker överlag ett generellt större institutionsförtroende än vad äldre gör, men ifråga om försvaret är denna skillnad särskilt accentuerad. Hur skall de ungas större relativa förtroende för försvaret tolkas. Indikerar de ungas mer positiva inställning en större kapacitet till nytänkande eller är den snarare ett utslag av naivitet, grundad i bristande erfarenhet och okunskap om försvaret?

Den stora andelen svarande som uppger varken stort eller litet förtroende för försvaret (45 procent) kan tolkas på olika sätt. Svaret behöver inte indikera ointresse, utan det kan delvis tänkas avspegla de starkt kontrasterande beskrivningarna av de försvarsreformer som genomförts under 2000-talet. Försvarspolitikens förespråkare menar att förändringarna skapar exakt den militära förmåga som idag krävs: stående militära förband som är tillgängliga och användbara inom och utanför Sveriges gränser. Slutsatsen är att inslagen väg är rätt sätt att möta en ökad osäkerhet i Sveriges närområde, liksom behovet av att delta i insatser i andra regioner. Försvarspolitikens belackare ger en helt annan bild: ett försvar som präglas av så grava systemfel att det saknar förmåga att möta en kvalificerad motståndare. Ett par debattörer anser Sveriges försvarsförmåga vara den sämsta sedan 1500-talet (Hasselbladh & Petersson, 2014) och en försvarsanalytiker liknar det svenska försvaret vid en Potemkinkuliss (Tunberger, 2013). Försvarsreformer-

nas försvarare är långtifrån svarslösa och påpekar att det forna invasionsförsvaret delvis var en fasadstruktur med pappersförband och att kritikerna förblindats av ”cykelskyttenostalgi” (Edström & Åselius, 2014). Om en svensk korttidsutbildad värnpliktsarmé hade ställts mot en modern angripare hade ”resultatet blivit ett blodbad på unga svenska män” (Norberg, 2014).

Det ligger utanför denna texts ambition att ingående granska dessa kraftigt kontrasterande verklighetsbeskrivningar. I korthet kan konstateras att de ofta berör olika systemnivåer respektive tidsperspektiv. Positiva sidor av försvarsreformerna kan förvisso påvisas: fungerande insatser, välutbildade soldater och modern utrustning i stående förband. Kritikernas påpekanden handlar i regel om för få samt för små militära övningar och annat som saknas ifråga om bredd, volym och vapensystem. Ingen av beskrivningarna saknar således helt belägg.

Riksrevisionen (2014) har granskat försvarsreformerna och konstaterat brister i försvarets förmåga särskilt vid ”höga belastningar eller svårare uppgifter” (läs: ett militärt angrepp mot Sverige). Även styrningen av försvaret kritiserats och Riksrevisionen efterlyser en tydligare prioritering av försvarets olika uppgifter: att genomföra internationella insatser, att hålla beredskap samt hävda Sveriges territoriella integritet, att försvara Sverige mot ett väpnat angrepp samt att ge stöd till samhället vid kriser. Vilka av försvarets uppgifter tycker då svenskarna är de viktigaste?

Inställningen till försvarets uppgifter

Liksom tidigare är noteras en stark uppslutning kring de uppgifter⁵ som har att göra med försvar av Sverige och med humanitära eller fredsbevarande utlandsuppdrag.

Resultatet visar att det finns ett fortsatt starkt stöd för uppgifter som innebär att försvaret skyddar/hjälper det svenska samhället, försvarar Sveriges gränser, deltar i humanitära insatser samt fredsbevarande uppdrag i FN:s regi (alla dessa uppgifter har en opinionsbalans över +65). Ett stöd, om än svagare (+15), ger svenskarna till uppgiften att hindra andra länders ledare att använda våld mot protesterande medborgare. Stödet för denna uppgift har dock tydligt försvagats de senaste två åren (det var +35 år i 2011 års undersökning och +22 i 2012 års undersökning). Inte heller i årets undersökning finns stöd för uppgiften att avsätta ledare i diktaturer (opinionsbalans -44, ned från -28 i 2012 års undersökning).

Med bara nyansskillnader mellan riksdagspartierna blir intrycket att det finns en utbredd samsyn bland svenskarna om försvarets viktigaste uppgifter, och denna syn sammanfaller med försvarets huvudsakliga inriktning under 1900-talets senare del: försvar/skydd av Sverige samt deltagande utomlands i humanitära eller fredsbevarande FN-insatser. Stödet för den nyare typen av internationella uppdrag, att skydda civilbefolkning i en aktiv konflikt, är väsentligt svagare och kan ses i ljuset av hur svenskarna förhåller sig till svenska dödsfall samt till konflikterna i Afghanistan respektive Syrien.

Tabell 1 Uppgifter för försvaret (procent och balansmätt)

	Mycket viktig	Ganska viktig	Inte särskilt viktig	Inte alls viktig	Total % (n)	Balans
Försvara Sveriges gränser mot hot från andra länder	56	29	10	4	100 (1565)	+71
Skydda centrala samhällsfunktioner mot terrorangrepp	67	26	5	2	100 (1570)	+86
Genomföra operationer för att avsätta ledare i diktaturer	9	19	32	40	100 (1554)	-44
Hindra andra länders ledare från att använda våld mot protesterande medborgare	21	37	25	18	100 (1556)	+15
Delta i fredsbevarande operationer i FN:s regi	36	48	12	5	100 (1561)	+67
Delta i humanitära hjälpsatser i andra länder	50	40	8	3	100 (1559)	+79
Bistå civila myndigheter vid krissituationer i Sverige	61	33	5	1	100 (1560)	+88

Kommentar: Frågan lyder: Det har diskuterats vilka uppgifter den svenska försvarsmakten skall ha i framtiden. Hur viktiga anser du att nedanstående uppgifter är? Tabellen redovisar inställningen till olika uppgifter för försvaret i procent samt opinionsbalans (andelen som anger ganska eller mycket viktig minus andelen som anger inte särskilt eller inte alls viktig). Ju mer positiv opinionsbalans för en uppgift, desto viktigare anses den vara. Andelen som inte har någon uppfattning varierar mellan 6 och 18 procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

För att börja med Afghanistaninsatsen kan stödet i de nationella SOM-undersökningarna aldrig sägas ha varit starkt. Den svenska insatsen inom ramen för den NATO-ledda *International Security Assistance Force* (ISAF) har förvisso genomförts med FN-mandat, men ändå finns sedan flera år en klar opinion (opinionsbalans +20 i 2012 års undersökning) för att avbryta Sveriges deltagande i den militära insatsen (Ydén & Berndtsson, 2013). Liksom tidigare tycker svenskarna inte att det var fel att initialt sända svensk militär till Afghanistan, men stödet är svagare än tidigare år (se Tabell 2). Värt att noterat är relativt stora skillnader såväl mellan partisympatisörer och mellan åldersgrupper.

Tabell 2 Bedömning av riktigheten i att sända svensk militär till Afghanistan efter kön, ålder och partisympati (procent och balansmätt)*Påstående:* Det var fel att sända svensk militär till Afghanistan

		Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Total	Balans
Alla		24	26	30	21	100	-1
Kön	Kvinna	24	29	31	16	100	+6
	Man	24	24	29	24	100	-5
Ålder	16-29 år	11	29	41	19	100	-20
	30-49 år	18	20	34	28	100	-24
	50-64 år	27	31	26	16	100	+16
	65-85 år	31	26	24	19	100	+14
Parti	V	47	23	17	13	100	+40
	S	24	31	28	16	100	+11
	C	17	24	39	20	100	-18
	Fp	22	14	31	33	100	-28
	M	14	25	37	24	100	-22
	Kd	16	36	22	27	100	+3
	Mp	19	27	32	21	100	-7
	SD	39	20	21	20	100	+18

Kommentar: Tabellen redovisar bedömning av påståendet i procent och med balansmätt (förklaring av balansmätt, se figur 1). Tabellen inkluderar inte de som angett svarsalternativet "ingen uppfattning" (totalt 25 procent av de svarande angav detta alternativ). Antalet svarande för gruppen samtliga är 1 558.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Svenskarnas uppslutning bakom Afghanistaninsatsen förblev överlag relativt återhållsen. Den geografiska närheten till USAs "krig mot terrorism" (*Operation Enduring Freedom*) och det initialt anförda motivet (att förhindra terrorattacker mot Sverige) övertygade knappast en befolkning som var mer van vid TV-bilder med blåbas-kerprydda svenskar utplacerade för att "bevara fred" på en stilleståndslinje mellan olika konfliktparter. I ISAF blev svenskarna istället en av konfliktparterna och nyhetsinslagen från Afghanistan kom alltmer att börja likna utländska TV-reportage om t ex brittiska eller amerikanska trupper i Irak. Förändringen avspeglades även på titelnivå: *Fredsstyrkan* (TV4 2008) blev *Krig för fred* (SVT 2011). När svenskar allt oftare rapporterades bli indragna i strid, och flera svenskar dödades, framstod uppdraget knappast som en fredsoperation. Svenskarna fick istället se ett krig i TV och tidningar, om än inte på svenska gator och torg. Men Stockholm, Göteborg och Borlänge var i krig på liknande sätt som exempelvis Oslo, London eller Odense. Även om försvaret klarade uppdraget i Afghanistan, var det ett uppdrag som den svenska opinionen i allt mindre utsträckning stödde.

Liksom i föregående års undersökningar anser svenskarna inte att militära insatser utomlands är värda risken att svenska soldater skadas eller dödas.

Tabell 3 Svenska folkets inställning till att svenskar skadas eller dödas i utlandsinsatser efter kön, ålder, partisympati och förtroende för försvaret 2013 (procent och balansmätt)

Påstående: De militära insatserna utomlands är värda risken att svenska soldater skadas eller dödas.

		Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Total	Balans
Alla		9	24	19	48	100	-34
Kön	Kvinna	6	16	17	60	100	-55
	Man	12	31	20	38	100	-15
Ålder	16-29 år	10	25	29	36	100	-30
	30-49 år	13	34	18	35	100	-6
	50-64 år	6	17	18	58	100	-53
	65-85 år	8	20	14	58	100	-44
Parti	V	6	12	19	63	100	-64
	S	7	17	18	58	100	-52
	C	6	14	28	53	100	-61
	Fp	10	36	16	38	100	-8
	M	13	32	19	36	100	-10
	Kd	4	21	26	49	100	-50
	Mp	9	35	21	35	100	-26
	SD	11	12	15	61	100	-53
Förtroende för försvaret	Mycket stort förtroende	17	25	18	40	100	-16
	Ganska stort förtroende	13	31	18	38	100	-12
	Varken stort eller litet förtroende	7	22	19	52	100	-42
	Ganska litet förtroende	7	25	21	47	100	-36
	Mycket litet förtroende	8	13	10	69	100	-58

Kommentar: Tabellen visar bedömning av ett påstående om värdet av militära insatser utomlands kontra risken att svenska soldater skadas eller dödas. Fördelning av andel svarande i procent samt skillnaden mellan de som anser att påståendet är riktigt minus de som anser att det är felaktigt (balansmätt, andelen positiva svar minus andelen negativa svar). Ju mer negativ balans, desto mindre stöd för påståendet. Procentbasen inkluderar inte de som angivit alternativet "ingen uppfattning" (25 procent av de svarande angav detta alternativ). Antalet svarande för gruppen samtliga är 1 560.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Givet oviljan att riskera svenska skador eller dödsfall men samtidigt ett stöd för internationella humanitära insatser och fredsbevarande uppdrag, hur ser då opinionen ut ifråga om deltagande i en eventuell militär insats i krigets Syrien? Inbördeskrig har pågått där sedan 2011 och beräknas nu ha skördat omkring 150.000 liv, varav många fallit offer för rena massakrer och där även giftgas använts. Miljontals invånare har flytt ut landet och ännu fler lever i livsfara som flyktingar i sitt eget land.

Tabell 4 Svenska folket stöd för en eventuell framtida militär insats i Syrien efter kön, ålder och partisympati (procent)

		Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Total
Alla		3	12	23	22	40	100
Kön	Kvinna	2	8	23	25	42	100
	Man	4	15	24	19	38	100
Ålder	16-29 år	4	15	28	19	34	100
	30-49 år	4	16	25	22	33	100
	50-64 år	2	9	26	25	39	100
	65-85 år	3	10	16	21	50	100
Parti	V	1	6	14	19	60	100
	S	4	11	23	21	41	100
	C	2	7	24	33	35	100
	Fp	7	17	17	26	33	100
	M	2	15	28	24	31	100
	Kd	2	11	31	19	37	100
	Mp	5	15	27	22	31	100
	SD	4	10	12	16	57	100

Kommentar: Tabellen visar åsikter i frågan om ett svenskt deltagande i en eventuell militär insats i Syrien. Påståendet svarsalternativen fick ta ställning lyder: "Sverige bör delta i en eventuell militär insats i Syrien". Fördelning av andel svarande i procent. Procentbasen inkluderar inte de som valt svarsalternativet "ingen uppfattning" (17 procent angav detta alternativ). Antalet svarande för gruppen samtliga är 1 560.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Resultatet visar att den svenska opinionen är tydligt negativ till ett eventuellt svenskt deltagande. En majoritet, 62 procent, tycker att det är ett dåligt förslag och endast 15 procent ställer sig positiva. Hos båda könen, i alla åldersgrupper och bland alla partiernas sympatisörer finns ett klart motstånd mot en eventuell svensk Syrieninsats. Den svenska befolkningen är positiv till internationella uppdrag, men inte om dessa är farliga och krigsliknande.

Ukrainakrisen och de politiska utspelen i dess efterföljd förefaller ha ökat betoningen av uppgiften att försvara Sverige. Därmed har försvarspolitikens inriktning tagit minst ett halvt steg tillbaka i riktning mot den uppfattning som under lång tid var brett förankrad i de politiska partierna, inom försvaret och hos befolkningen i övrigt. Afghanistan- och Libyeninsatserna vann i bästa fall ett villkorat stöd i opinionen och blev dessutom föremål för parlamentarisk oenighet och förvecklingar på ett sätt som sällan präglade traditionella FN-uppdrag (Ydén och Berndtsson 2012). Inför den nygamla situationen att Ryssland seglar upp som ett tänkbart militärt orosmoln i Europa har således riksdagens partier och befolkningen åter hamnat mer på samma linje ifråga om försvaret. Men trots detta är enigheten på försvarsområdet långtifrån total.

Tre tvistefrågor har aktualiserats i och med den större tonvikten på uppgiften att förvara Sverige mot ett militärt angrepp. Den första är frågan om svenskt NATO-medlemskap, den andra är beslutet att lämna värnplikten och den tredje är storleken på försvarsanslaget. Här återfinns tydliga skiljelinjer, inte sällan längs den politiska vänster-höger-skalan. Folkpartiet och Moderaterna är positiva till ett svenskt NATO-medlemskap medan Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet är motståndare. Gissningsvis står försvarspolitikerna nu inför en period då NATO-frågan kommer att vara aktuell under överskådlig tid (se Bjereld, denna volym). I värnpliktsfrågan är situationen likartad: den borgerliga alliansen beslutade med knapp marginal i riksdagen 2010 att övergå till yrkesförsvaret, vilket inte minst Socialdemokraterna och Vänsterpartiet motsatte sig. Bland svenskarna har värnpliktens avskaffande inte blivit någon stor fråga. I 2011 års nationella SOM-undersökning var opinionens inställning ifråga om värnpliktens återinförande jämnt fördelad mellan för, emot och "varken eller". Har svenskarnas åsikt i frågan förändrats i ljuset av debatten om försvaret?

Förslaget att återinföra den allmänna värnplikten uppfattas positivt av 40 procent av de svarande, medan 31 procent tycker att det är ett dåligt förslag. Värnpliktsförespråkarna har således ökat i antal, om än i relativt begränsad skala. Aningen paradoxalt är stödet bland Moderater, Kristdemokrater och Centerpartister tydligt större än det hos Vänsterpartister och Socialdemokrater, trots att det var regeringspartierna som avskaffade värnplikten mot oppositionens vilja (se tabell 5). I denna fråga går således flertalet riksdagspartier i otakt med sina sympatisörer. Frånsett partilinjer bör noteras att en återinförd värnplikt uppfattas minst positivt av just den grupp svarande som främst skulle beröras. I ålderskategorin 16-29 år anser hela 42 procent att förslaget är dåligt. Går man istället till den äldre generationen, 65-85 år, anser hela 53 procent att återinförd värnplikt vore bra. 2013 års siffror indikerar också en ökning i andelen som är positiva till att återinföra värnplikten. Förtroendebalansen har förändrats från -6 år 2011 till +9 år 2013. Resultatet indikerar en minskad samsyn mellan befolkning och regering gällande hur soldater skall rekryteras till det svenska försvaret.

Tabell 5 Svenskarnas inställning till att återinföra den allmänna värnplikten efter kön, ålder och partisympati (procent och balansmätt)

		Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Total	Balans
Alla		16	24	28	15	16	100	+9
Kön	Kvinna	13	24	32	14	16	100	+7
	Man	20	25	24	15	16	100	+14
Ålder	16-29 år	13	14	31	20	22	100	-15
	30-49 år	15	21	28	18	19	100	-1
	50-64 år	16	25	30	12	17	100	+12
	65-85 år	20	33	26	12	10	100	+31
Parti	V	15	19	27	20	19	100	-5
	S	14	25	32	14	14	100	+11
	C	18	30	26	11	16	100	+21
	Fp	17	17	23	22	20	100	-8
	M	18	27	28	13	14	100	+18
	Kd	17	30	30	14	9	100	+24
	Mp	8	18	25	22	28	100	-24
	SD	29	23	27	9	12	100	+31

Kommentar: Tabellen visar stöd och motstånd till förslaget att återinföra allmän värnplikt. Förslaget svarspersonerna fick ta ställning lyder: "Återinföra den allmänna värnplikten". Fördelning av andel svarande i procent. Antalet svarande för gruppen samtliga är 1 589.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Den tredje politiska tvistefrågan är försvarsanslaget. Opinionsundersökningar gjorda i Ukrainakrisens spår har visat att en stor andel av befolkningen nu vill öka försvarsanslagen (DN 2014-05-01). Någon motsvarande indikation syns inte i den nationella SOM-undersökningen, som dock genomfördes innan krisens början. I 2013 års undersökning anger 30 procent av befolkningen att de stödjer ett förslag om att minska försvarsutgifterna. En ungefär lika stor andel (31 procent) anger att förslaget är dåligt eller mycket dåligt. Om en majoritet av svenskarna skulle börja förorda ökade resurser till försvaret, så vore det ett trendbrott i förhållande till tidigare SOM-undersökningar (liksom till resultaten i *Transatlantic Trends 2012* samt *Transatlantic Trends 2013*). Huruvida Ukrainakrisen och andra händelser mer varaktigt har påverkat svenskarnas uppfattning i frågan kan nästa års SOM-undersökning indikera.

Avslutningsvis återvänder vi till kapitlets startpunkt och de civil-militära relationerna, som kan betraktas som graden av samsyn om försvaret mellan politiker, militärer och den övriga befolkningen. Efter att under några år ha avvikit från svenskarnas uppfattning om försvaret och dess viktigaste uppgifter, verkar försvars-

politiken nu åter närma sig den inriktning försvaret traditionellt har haft. Men relationen mellan svenskarna och försvaret har ändå förändrats på ett avgörande sätt i och med införandet av yrkesförsvaret. De traditionella mekanismerna som skapade en vardaglig folkförankring är borta. Om inte nya kontaktytor mellan försvaret och samhället skapas, riskerar försvaret att med tiden bli en angelägenhet för en mycket liten grupp i samhället.

Försvarets mer stridsintensiva utlandsuppdrag under det senaste decenniet har varit av en ovan och främmande art. Att Sverige de facto deltagit i krigföring har kanske inte riktigt sjunkit in i vårt kollektiva medvetande, enligt Wilhelm Agrell: ”Med Afghanistan förändrades mycket i den svenska säkerhetspolitiska och militära referensramen, så mycket att det kan vara svårt att upptäcka och bearbeta” (Agrell 2013: 331). Den nyvaknade försvarsdebatten om bristen på incidentberedskap, om Gotlands betydelse och om Rysslands nya militära satsningar har på några veckor genererat betydligt fler spaltmeter och mer politisk debatt än många års skarpa uppdrag i Afghanistan och i Afrika. Medan Sveriges kliv över krigströskeln i Afghanistan väsentligen togs under tystnad, verkar den mer hemvana fredstida övningsverksamheten och försvarsplaneringen framlocka större diskussionsvilja. Sannolikheten minskar därmed för att många av de frågor som bör ställas mot bakgrund av det senaste decenniets militära insatser verkligen blir ställda och besvaras. Sverige avslutar efter 12 år sin del i den NATO-ledda insatsen i Afghanistan. Huruvida det inom överskådlig framtid kommer att bli aktuellt att åter delta i något liknande uppdrag är högst osäkert.

Noter

- ¹ Flygvapenofficeren Carl Bergqvists blogg *Wisemans Wisdoms* har under flera år tillhandahållit läsvärda analyser av försvarspolitik och tillståndet inom försvaret.
- ² SVT Agenda söndagen 4 maj 2014.
- ³ Balansmättet visar andelen som har ganska eller mycket stort förtroende minus dem som har ganska eller mycket litet förtroende. Mättet kan variera mellan 100 (alla svarspersoner anger stort eller mycket stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger ganska litet eller mycket litet förtroende).
- ⁴ Yrkesförsvarets civil-militära utmaningar diskuteras i *The Professional Soldier* (1960/1971) av Morris Janowitz, en av den militära professionsteorins upphovsmän. I en nyskriven prolog inför USAs övergång till yrkesförsvaret rekommenderade Janowitz 1971 en rad åtgärder för att minska risken för en oönskad civil-militär utveckling: a) Ett års civila universitetsstudier för kadetter vid militära lärosäten, b) ökad rekrytering via *Officer Candidate School* (för sökande med universitetsutbildning), c) tidsbegränsade karriärer (5 år resp 10 år) för en andel av officerskåren, d) viss externrekrytering till officerstjänster

på mellannivå, e) en reformerad militär rättskipning, f) inrättande av en militär ombudsmannafunktion. (Janowitz 1960/1971). Resonemangets fokus på officerskåren beror både på att den utgör militärorganisationens maktmässigt dominerande kategori och på att den traditionellt ansvarar för civil-militära relationer (medan specialist-/underofficerskategorin primärt skall fokusera militärprofessionellt hantverkskunnande inom olika praktikfält). Se även Ricks (2009).

- ⁵ Uppgiftsformuleringarna är hämtade från den brittiska undersökningen *British Social Attitudes*.

Referenser

- Agrell, W. (2013) *Ett krig här och nu. Sveriges väg till väpnad konflikt i Afghanistan*. Atlantis, Stockholm.
- British Social Attitudes* (2012) "The UK's Armed Forces: Public support for the troops but not their missions?" (p. 138-154, Rachael Gribble, Simon Wessely, Susan Klein, David A. Alexander, Christopher Dandeker & Nicola T. Fear) http://bsa-29.natcen.ac.uk/media/13421/bsa29_full_report.pdf
- Edström, H. & Åselius, G. (2014) "Sverige mer skyddat mot väpnat angrepp än någonsin" DN Debatt 10 mars 2014 <http://www.dn.se/debatt/sverige-mer-skyddat-mot-vapnat-angrepp-an-nagonsin/>
- Feaver, P. (2011) The Right to Be Right. Civil-Military Relations and the Iraq Surge Decision. *International Security*, Vol. 35, No. 4 (Spring 2011), pp. 87-125
- Försvarsdepartementet (2014) *Försvaret av Sverige – Starkare försvar för en osäker tid*. Ds 2014:20.
- Hasselbladh, H & Petersson, M. (2014) "Svensk försvarsförmåga den sämsta sedan 1500-talet" DN Debatt 6 mars 2014 <http://www.dn.se/debatt/svensk-forsvarsformaga-den-samsta-sedan-1500-talet/>
- Holmberg, S. & Weibull, L. (2013) Det viktiga institutionsförtroendet *Vägskäl : 43 kapitel om politik, medier och samhälle*, Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red), s. 225-246
- Holmström, M. (2013) "Ryskt flyg övade anfall mot Sverige". *Svenska Dagbladet* 2013-04-22 http://www.svd.se/nyheter/inrikes/ryskt-flyg-ovade-anfall-mot-sverige_8108894.svd
- Janowitz, M. (1960/1971) *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*. New York: The Free Press.
- Norberg, J (2014) "Värnplikten var tvångsarbete", *Metro* 29 januari 2014 <http://www.metro.se/kolumner/johan-norberg-varnplikten-var-tvangsarbete/EVHnaC!8MCZh3T69EBtQ/>
- Ricks, T. (2009) "Why we should get rid of West Point". *Washington Post* 19 April 2009. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/16/AR2009041603483.html>

- Riksrevisionen (2014) *Försvaret – en utmaning för staten. Granskningar inom försvarsområdet 2010-2014*. Riksdagen.
- Schiff, R. (2009) *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations*. Routledge.
- Sveriges Radio (2009) ”Regeringen smyger Sverige in i NATO”, SR 19 oktober 2009 <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=3177812>
- SVT (2011) *Krig för fred*.
- Transatlantic Trends 2012, Key Findings Report*. <http://trends.gmfus.org/files/2012/09/TT-2012-Key-Findings-Report.pdf>
- Transatlantic Trends 2013, Key Findings Report*. <http://trends.gmfus.org/files/2013/09/TTrends-2013-Key-Findings-Report.pdf>
- Tunberger, J. (2013) ”Sveriges försvar på väg mot systemkollaps” *Huvudstadsbladet* (Finland) <http://hbl.fi/bakgrunden/2013-04-30/444786/sveriges-forsvar-pa-vag-mot-systemkollaps>
- TV4 (2008) *Fredsstyrkan*.
- Winnerstig, M. (2013) ”Inbördeskrig i försvarspolitiken”, *Frivärld* 15 januari 2013 <http://www.frivarld.se/magasin/inbordeskrig-i-forsvarspolitiken/>
- Ydén, K. & Berndtsson, J. (2013) ”Efter Afghanistan? Försvaret, Kriget och Svenskarna.” i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red.) *Väskäl*. Göteborgs universitet: SOM-institutet, s. 617-629.
- Ydén, K. & Berndtsson, J. (2012) ”När kriget kommit: Svenskarna och den nya försvarspolitiken.” i Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik och Annika Bergström (red.), 2012: *I framtidens skugga*. SOM-institutet: Göteborg, s. 501-512.
- Ydén, K. & Hasselbladh, H. (2010) *En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning*. Regeringskansliet (ESO-rapport 2010:1)